

A NAGY FORRADALOM KRÓNIKÁJA

Aki néhány kiló szeminárium tananyag elfogyasztása után joggal vélte, hogy betéve tudja az Októberi Forradalom történetét, most keserű csalódással fogja letenni Dolmányos István dokumentumkötetét. Kezdheti előlről az egészet. A legújabb generáció szerencséje lesz, ha a brosúraírók is előlről kezdik. Eddig nem is tudtuk, hogy 1917 februárjától októberéig ilyen hosszú idő telt el. Eddig azt sem tudtuk, hogy a forradalmakat felülről és alulról igazi emberek csinálták. Úgy hittük, eszmék ütköztek össze — kissé papirosszagú eszmék —, melyek közül a természet és társadalom magától értetődő logikája választotta ki a jobbat. Ezt a hitet *A nagy forradalom krónikája* sem dönti össze; csak egy kicsit okosabban és szívhez szólóbban magyarázza meg, miben különbözik jobb és rosszabb, hogy hogyan is jut érvényre dolgok és emberek között a természet és társadalom logikája. Az eszmék most Raszputyin, Miklós cár, Lvov herceg, Kerenszkij, Kornyilov, Buharin, Trockij, Dzszerzsinszkij, Lenin és névtelen katonák alakjában állnak elő, a siftergő viták, jóakarató tévelygések, fanatizmus, szemkápráztató sikerek, gyávaság, ostobaság, szerencse, rágalom, utcai lövöldözések, árulás, bölcsesség, tisztí becsület, éhség, remény, háború alkotta környezetben.

A kötet vagy százötven írást tartalmaz az 1917 elejétől 1918 tavaszáig eltelt időből. Néhány későbbi visszaemlékezés mellett főként hivatalos jelentések, újságcikkek, rölapok, jegyzőkönyvek, bírósági ügyiratok s effélék alkotják. A magyar nagyközönség előtt jórészt ismeretlenek, a Szovjetunióban is csak a 60-as években kerültek publikálásra. Igazsága van a kötet összeállítójának abban, hogy korunk kritikusan gondolkodó átlagembere személyesen kívánja ellenőrizni történelmi értékítéleteit a közvetlen tapasztalás révén, s ezért igényli az ilyenfajta kiadványt. Való igaz az is, hogy ezek a dokumentumok a szakember előtt is számos részletet világítanak meg új fényvel. Itt azonban ennél sokkal többről van szó. *A nagy forradalom krónikája* — eltekintve a legáltalánosabb általánosságoktól — csaknem egészében újat mond a forradalomról mindazoknak, akik nem kísérték figyelemmel lépésről lépésre a legújabb kor kezdetével foglalkozó történettudomány eredményeit. Azok, akiknek az Októberi Forradalom alig több, mint néhány jelszó, mint a folyóiratok színes mellékletein ábrázolt néhány epizód: Lenin megérkezik egy mozdonyon — az Aurora — a tömeg betöri a Téli Palota rácsos kapuját — Lenin a Szmolnijban, azok, akiknek tudatában tananyagként él ez a nagy forradalom, nem fognak arra ráismerni. Az Októberi Forradalom a maga természetes környezetében sokkal döbbenetesebb magasságba emelkedik, mint a sémákon mesterségesen létesített talapzatról. S többet nem is mondhatunk a könyv lényegéről, minthogy bevezeti olvasóját ebbe a természetes környezetbe.

A dokumentumok összeválogatása nem lehetett könnyű feladat, nyilván hálátlanság lenne ezt vagy azt hiányolni belőle. Egy-két részletnél a szigorúbb kritika nem lett volna haszontalan; oly érdektelen például „Az Állami Duma munkája újrakezdésének időpontjáról” szóló rendelet s néhány társa, mely csak az izgalmasabbakat szorítja ki helyükből. Az anyag tömege eleve kizárja a minden igényt — főleg a szerkesztőt — kielégítő válogatást, s ezért e ponton nem érezzük helyét a kritikának. Nem tagadható azonban, hogy maga a műfaj elkerülhetetlen buktatókat rejt magában. A dokumentumok zöme egyes személyek, csoportok álláspontjáról tájékoztat, az ő szemükkel nézi a világot, a hivatalos jelentések is összeállítójuk nézeteit tükrözik, már maga a jelentés

tárgya sem véletlenül az, ami. Aki csak távolról is ismeri a forrásanyagnak ezt a fajtáját, jól tudja, mennyi szubjektív és esetleges mozzanat bújik meg ezekben a látszólag személytelen ügyiratokban. A célzatos ferdtéseket, helytelen ítéleteket viszonylag könnyű korrigálni, s ezt a szerkesztő összekötő szövegei meg is teszik. Nehezebb a tájékozatlanságból eredő, hibásan közölt adatok javítása, hiszen ritkán nyílik alkalmunk más források hasonló közléseivel összevetni ezeket, különösen egy ilyen rövid, lényegre törekvő, tehát egy téma körül nem sokáig topogó kiadványban. A legnagyobb nehézséget azonban maga a fennmaradt anyag okozza. Bizonyos ugyanis, hogy a dokumentumok nem a történeti események jelentőségének megfelelő mennyiségben és minőségben keletkeztek. Bizonyos továbbá az is, hogy az iratanyag későbbi természetes szelektója (pusztulás, elkallódás) nem alkalmazkodott azok fontosságához. Az összeállító tehát — bármennyire tudatosan válogatja is anyagát — kénytelen a véletlen által megszabott keretek között maradni. Ezt a minden dokumentumgyűjteményt fenyegető buktatót ez a kötet sem tudta teljes mértékben elkerülni. Különösen első részében érezzük úgy, mintha a februári forradalom néhány személy (Rasputyin, II. Miklós, a cár közvetlen környezete és ellenzéke) magánügye lenne. Hiába cáfolja ezt két sorban a szerkesztő, ha a közlemények több tucat lapon át ezt sugalmazzák. Véletlen, hogy éppen a Rasputyin-ügy aktája került elő nemrégiben, s véletlen, hogy éppen ebben fektettek le annak idején egy csomó páratlanul érdekes adatot az orosz felső tízezer életéről. E véletlen következtében azonban 60 lap foglalkozik azzal a Rasputyinnal, akinek túl nagy jelentőségét maga is kétségbe vonja. A leninista elmélet és gyakorlat fejlődésének bemutatásánál ugyanezt az esetlegességet érezzük. A bolsevik irányzat végül is bekövetkező győzelme kissé váratlanul éri az olvasót, mivel ennek létezéséről eleinte jóformán nem is hallunk. Az 54. lapon mondja a szerkesztő, hogy ez volt az egyetlen olyan irányzat, mely ingadozás és következetlenség nélkül foglalt állást a legfontosabb kérdésekben, hivatkozik is az ezt igazoló iratokra, helyettük azonban harminc lappal alább egy már kiadott Lenin-cikket közöl, s egy levelet, melyből nem tűnik ki több, minthogy a bolsevik katonák is békét szerettek volna. A Lenin-írás utal a párt kiáltványára, Csheidze felhívására, ezek azonban a könyvben nincsenek benne. A bolsevikok jelenléte csak április-május körül kezd szembetűnővé válni, amikor már az események sodrának a közepén járunk, s az ezt tanúsító, közölt írások nagy része is magától Lenintől származik. Távol álljon tőlünk, hogy ezt a hiányosságot a szerkesztő rovására írjuk. Mint mondtuk, ez valamennyi hasonló vállalkozás elkerülhetetlen velejárója. Mégis, legyen szabad ezzel kapcsolatban egy kérdést felvetnünk. Vajon szerencsés volt-e ezúttal a forma megválasztása? A szerkesztő tisztában van munkája jelentőségével, tudja, hogy ismeretlen vizekre vezet a olvasót, s vállalkozását maga is úgy tekinti, mint egy hosszú feladatsor első állomását. Nem vagyunk meggyőződve arról, hogy helyes dolog ezen az ismeretlen vízen lényegében magára hagyni az olvasót. Az aránytalanságok helyrebillentésére, a bölcs útmutatásra a műfaj csak kurta összekötő sorokat engedélyez. Az olvasónak magának kell eldöntenie, hogy az adott helyzetben az eszerek folytattak-e „Földet és szabadságot!” jelszavukkal haladóbb politikát, vagy a bolsevikok, akik transzparen-sükön „Kenyeret, békét, szabadságot!” követeltek (164. lap). Hallatlanul bonyolult kérdések forognak szőnyegen ezekben a napokban — ukrán ügy, sajtószabadság, Breszt-litovszk-i béke, s mit mondjunk még? — melyek között (mi sem természetesebb?) maguk a résztvevők ismerik ki magukat a legkevésbé, nekünk pedig az ő egymásnak ellentmondó, egymást sokszor tudva, tudatlanul meghazudtoló beszámolóikból kell helyreállítanunk az igazságot akkor, amikor a gyűjtemény egésze már meggyőzött róla, hogy a hajdan kezünkbe nyomott vezérfonalat nem követhetjük. Végül is tehát oda kell kilyukadnunk, hogy ez a kiadvány semmiképpen sem teszi feleslegessé, sőt, most már egyenesen megköveteli az Októberi Forradalom történetének hasonló körű közönséges számára írt, valóban tudományos alapokra — éppen ezekre a dokumentumokra — épített feldolgozást, mely elméleti elemzéssel egyenlíti ki a forrásanyag véletlenszerűségéből eredő aránytalanságokat, a maguk helyére állítja az embereket és az eseményeket, és — Dolmányos István krónikája most már biztosíték rá — azt a forradalmat tanítja meg, amelyet a tények avatnak valósággá.

Amit bizonyos tekintetben kifogásolnunk kell, más vonatkozásban a könyv legnagyobb erőnye lesz. S ez a személyes átélés élménye. Minden dokumentum írójának legbensőbb ügye, a benne közölt adatokon saját sorsa fordul, de hogy merre, azt abban a pillanatban természetesen maga sem tudhatja. Ritkán táru

fel előttünk a történelem gépezete ily megfogható részletességgel, ennyire közeletről, ennyire tisztán mutatva, miképp áll össze milliónyi egyedből a társadalom, miképp alkotják a személyes sorsok szerencsés vagy szerencsétlen, tragikus, vagy mosolyt fakasztó, gúnyt, vagy bámulatot keltő cseppjei azt az elemi erejű áradatot, amit a történelem folyásának szokás nevezni. Itt minden egyebet elhomályosít a kötet lapjairól felénk sugárzó Lenin-kép. Abból a politikai és erkölcsi káoszából, amely az események nyomán felkavarodik, csodálatos tisztasággal emelkedik ki ez az alak, oly megkapó vonásokkal, melyek mármár a népmesék vagy a biblia hőseihez teszik hasonlatossá. Ha a szerkesztőnek, mint beköszöntőjében mondja, az volt a célja, hogy megcsillogtassa a nagy forradalom „személyiségeinek csillagsorát”, Lenin esetében ez költői mértékkel mérve is sikerült. És mint ahogy az előbb magáról a forradalomról mondhattuk, hogy igazi környezetében összehasonlíthatatlanul monumentálisabb, mint a csinált színpadon volt, Lenin személyére, hatására, jelentőségére csak ugyanezeket a szavakat használhatjuk. Az idők többi szereplője — számuk sokkal nagyobb, mint amennyiről régebben tudtunk — eltörpül ugyan mellette, önmagában azonban hasonlóképpen emberi arcot mutat felénk, s miközben saját osztályának egy-egy típusát villantja fel — (érdekes, vajon minden forradalomban ennyire tipikusan típusok a főszereplők?) — tanújává tesz annak az emberi drámának is, minek részesei akkor milliók voltak. Raszputyin, Kerenszkij, Kornijlov, Trockij alakja oly mély plaszticitással formálódik ki az okiratok sorai közül, hogy irodalmi hősökké is válhatnak.

Az ígéri a kiadó, hogy ezzel a könyvvel sorozatot indít a hasonló célú dokumentumgyűjtemények számára. A tematikát nem ismerjük; annyit láthatlanban is mondhatunk, hogy a következő kötet összeállítója nincs irigylésre méltó helyzetben. Nem lesz könnyű sem tárgyban, sem a publikált anyag újszerűségében hasonlót adni. Hogy *A nagy forradalom krónikája*-val igen értékes ajándékot kaptunk, az bizonyos, s bármi lesz is a sorozat következő darabja, ezért csak hálásak lehetünk. (*Kossuth Könyvkiadó 1967.*)

KULCSÁR PÉTER

ÖTVEN ÉV. A NAGY OKTÓBER ÉS A MAGYARORSZÁGI FORRADALMAK*

Az MSZMP KB Párttörténeti Intézete és az MTA Történettudományi Intézete közösen jelentette meg ezt a kötetet azzal a céllal, hogy bizonyítsa: a legújabb korrall foglalkozó történészek szorgos munkával készültek fel az Októberi Forradalom ötvenedik évfordulójára. A könyv egy nagyobb lélegzetű, reprezentatív tanulmányt tartalmaz Nemes Dezső tollából (Az 50 éves Szovjetunió és Magyarország), és mellette kilenc kisebb, részletkérdéseket tárgyaló cikket a két intézmény munkatársainak kutatási eredményeiből. A közlemények között — az igen tágran értelmezett témakörön kívül — nincs szoros összefüggés, összetartozásukat egy roppant fontos közös, olvasás közben egyre erőteljesebben kibontakozó tanulság biztosítja: az oroszországi és magyarországi forradalmak sem történetileg, sem logikailag nem választhatók el egymástól. Természetesen nincs akadálya annak, hogy a kettőt külön-külön is vizsgálat tárgyává tegyünk, az összetartozás azonban olyan vizsgálati módszerek alkalmazását is lehetővé teszi, melyek segítségével mindkét kérdést sok tekintetben új aspektusba állíthatjuk, s így új eredmények birtokába kerülhetünk. Különösen jól példázza ezt Gábor Sándornének a szovjet és magyar pártprogramot, alkotmányt összehasonlító elemzése, mely a kész és ismert tények alapján jóformán csak összegezéssel, viszonyítással vezet el az eddig rejtett felismerésekig. A cikkek többsége egyébként is igyekszik szélesebb körbe beleilleszteni a magyarországi eseményeket, s az orosz fejleményekkel való szerves kapcsolat kimutatásán kívül nagy figyelmet szentel a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom kölcsönhatásának problematikájára is. Roppant érdekes e tekintetben Jemnitz Jánosnak a Magyar Tanácsköztársaság nemzetközi szocialista sajtóvisszhangját tanulmányozó szemléje, melyből igen határozottan tűnnek elő a manapság is szívvel szóló tanulságok, elsősorban, ami a nacionalizmusnak a munkásmozgalomra gyakorolt káros hatását illeti. Jemnitz megállapítása szerint 1919-ben a magyarországi forradalmi mozgalom bukásának okai között

* Tanulmányok. Szerk. L. Nagy Zsuzsa, Zsilák András.